

הצלקת / יאנוש קורצ'אק

מתוך: פתחו את השער. מדריך למורה לכיתה ה'. הוצאת מעלות התשנ"ח עמ' 208-212

הסיפור "הצלקת" נושא מסר חברתי אוניברסלי, שמירה על כבוד האדם והאיסור לפגוע בו.

בפתיחה לסיפור יש הטעיה מסוימת; המספר מתמקד בדמותו של יאשק, תלמיד צייתן, שמשתדל מאוד למלא את רצון כולם ובכל זאת "מענישים" אותו בכך שמושיבים לידו ילד לא אהוד. כאשר מגלים הקוראים שהילד הדחוי הוא תלמיד יהודי שהצטרף לכיתה, מתבררת האירוניה, וניתנת תשובה לשאלה מי באמת נפגע.

מבנה הסיפור

הסיפור מתאר אירועים שקרו בשתי תקופות שונות.

הטבלה שלהלן משווה בין שני האירועים:

הסיפור הפנימי	הסיפור החיצוני	הזמן
עבר	הווה	
- המורה הפולנייה לתלמידיה.	- הסופר יאנוש קורצ'אק (לחניכיו ולקוראיו).	המספר
- בית ספר גרמני.	- בית ספר פולני.	הסביבה
- ילדה פולנייה יתומה מאב בודדה בכיתה של ילדים גרמנים.	- ילד יהודי בודד בכיתה של ילדים פולנים.	החברתית
- אלימות מילולית ואלימות פיזית הנושאות אופי גזעני.	- אלימות מילולית הנושאת אופי גזעני אנטישמי.	הסיסואציה
	- אנטישמיות או גזענות; - דעות קדומות; - דחיית הזר; - לחץ חברתי; - חשש מהחדש והלא מוכר.	גורמי האלימות
	צלקת בגוף ובנפש	התוצאה

הצלקת מהי?

מדריכים למורה מחומרי האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים עד שנת תשנ"ח 1998

במובן הקונקרטי צלקת היא סימן שנשאר בעור אחרי פצע שהגליד, רשמי מכה או שרטת.

בלשון ציורית (מטפורית): שרטת בלב, פגיעה עמוקה בנפשו של אדם, אשר הטביעה את חותמה בו והותירה בו רושם בל יימחה. "צלקת" זו עשויה להפוך למצפון ולמצפן.

הצלקת כמצפון - גורמת לאדם לשקול כל מצב חברתי באמות מידה מוסריות.

הצלקת כמצפן - מדריכה את האדם איך להתנהג כלפי החרג בחברה.¹

המספר יאנוש קורצ'אק, מתייחס בדבריו לשני המובנים של המילה "צלקת" ושם בפי המורה הדברים הבאים:

"צלקת על הראש איננה כואבת, אבל... צלקת שבלב כואבת".

על יאנוש קורצ'אק

בסיפור באה לידי ביטוי אישיותו של יאנוש קורצ'אק הסופר, המחנך היהודי-פולני.

כיהודי - הוא היה ער לאנטישמיות, לשנאה ולכינויי הגנאי שיהודי סופג רק בשל יהדותו.

הוא גם ער לכך שבין האנטישמים יש המצדיקים מעשיהם בצייתנות ובמילוי פקודה; אנשים אלה מרומזים בדמותו של יאשק.

כפולני - הוא היה רגיש למצוקת הפולנים שחיו תחת הכיבוש הגרמני, לזלזול ולאלימות, של הגרמנים כלפי הפולנים מתוך הרגשת עליונות בלתי מוצדקת. כפולני, הוא בחר בדמות מורה הומנית רגישה, מתחשבת ומבינה, דמות יוצאת דופן ומיוחדת.

כמחנך וכרופא - הוא העתיק את הבעיה היהודית (אנטישמיות) למישור אוניברסלי ויצר אנלוגיה ביניהן. נדמה כאילו הוא השתמש בסיפור כאמצעי של תרפיה בכך שהוא מספר גם על אחרים שסובלים כמותם. במקום לספר בהרחבה על הסבל היהודי, הוא מספר באירוניה על יאשק ועל הילדים האלימים. במקום לגעת בפצע פתוח, הוא נוגע בבעיה בעקיפין בעזרת סיפור דומה. כמחנך הוא רגיש לפחדים המלווים את הילדים בהיכנסם לבית הספר (כל הילדים), הוא ער לפחד מן החדש, לחשש ממפגש עם זרים ולא-הוודאות והשינוי המביאים לתגובות שונות, כגון אלימות.

הצעות להפעלה

¹ ייתכן שצלקת זו היא שהביאה את הדמות בסיפור הפנימי לבחור במקצוע ההוראה והיא שהביאה להעדפת החינוך באמצעות דוגמה אישית על החינוך בדרך של הטפה

מתי ללמד את הסיפור?

ניתן ללמד את הסיפור במסגרות שונות:

- במסגרת נושא "השואה" ובצמוד להוראת השיר "דרכו האחרונה" מאת אנדה עמיר פינקרפלד המספר על יאנוש קורצ'אק (עמ' 199 במקראה).
- במסגרת נושא חברתי (כאשר צצה בעיה של אלימות בביה"ס).
- בעת הדיון בקליטת עלייה ויישומה - להקדים תרופה למכה.
- בעת העיסוק במבנים של סיפורים (סיפור זה הוא דוגמה לסיפור מסגרת).

1. התייחסות לכותרת לפני קריאת הסיפור

ניתן להתייחס לכותרת בדרך של "שמש האסוציאציות". הילדים יתבקשו להעלות מילים או ביטויים שהמילה "צלקת" מתקשרת אליהם.

2. התייחסות לכותרת לאחר קריאת הסיפור

- התלמידים יחזרו וייתחסו לכותרת ולהיגדים שנאמרו ושנרשמו סביב המושג "צלקת".
- התלמידים ילקטו את ההיגדים המתקשרים לסיפור, יבחנו ויאששו אותם תוך כדי התייחסות לסיפור.
- נמשיך ונשאל: למי מדמויות הסיפור יש צלקת?
יש להניח שהתשובה הספונטנית הראשונה תהיה: למורה!
- כדי לפתח ולהעמיק במשמעות של המושג צלקת, אפשר להעזר בשאלות הבאות:
  - מה הזכירה הצלקת למורה?
  - איך היא השפיעה על מהלך חייה?
  - מה היא הרגישה בעקבות האירוע המתואר בכיתה?
  - מה דעתכם על תגובתה של המורה לאירוע? (היא בחרה להראות את הצלקת ולספר את סיפורה האישי.)

3. התלמיד היהודי

- נאמר לתלמידים: מישהו אמר שלא רק למורה נגרמה צלקת, גם לילד היהודי יש צלקת. מה דעתכם?
- לאחר שמיעת תגובות התלמידים (בכתב או בעל פה), תתפתח שיחה על רגשותיו של הילד היהודי בכיתה החדשה.
  - מה הרגיש לפני כניסתו לבית הספר הפולני?
  - מה הרגיש כשיאשק "זז עד קצה הספסל"?
  - מה הרגיש כאשר הילדים "הסתובבו כולם אחורה, רואים ואומרים...?"
  - מה הרגיש כשאמרה המורה "גמרתם כבר"?
  - מה הרגיש כשהמורה סיפרה את סיפורה?
- ננסה להבין מדוע הילד שתק, מדוע לא הגיב? (הוא היה חדש בכיתה, המום, הרגיש בודד, חלש.)

- הצלקת של המורה מוזכרת בסיפור במפורש. אין ספק שגם לילד היהודי נגרמה צלקת בעקבות האירועים בכיתה. בפעילות הבאה ננסה להרחיב את המושג **צלקת**, ולהחיל אותה גם על דמויות נוספות.

4. המחבר (יאנוש קורצ'אק)

נפנה את התלמידים לעמ' 199 במקראה להערה על דמותו של קורצ'אק. גם מומלץ להביא לכיתה ספרים שקורצ'אק חיבר, או תמונות שבהן הוא מופיע עם תלמידיו. אחרי ההקדמה הזו אפשר להציג לתלמידים את השאלה: מהי הצלקת האישית של יאנוש קורצ'אק ומה משמעותה?

5. ילדי הכיתה

- במסגרת שיעורי חברה או כתגובה לבעיות חברתיות אפשר לפתח שיחה שבה נקודת המוצא אינה רק הילד הנפגע, אלא גם שאר ילדי הכיתה:
- מה מניע את יאשק להתנהג בדרך שנהג? (יאשק הוא מעין אב-טיפוס לילד החלש, השקט והצייתן, המושפע מחבריו, ילד ש"צריך לשאול את אמא" ובעצם הוא הדוגמה ל"ממלאי הפקודות").
  - מה מניע את ילדי הכיתה להתנהג כפי שהתנהגו? (ניתן לשוחח על לחץ חברתי, על אנטישמיות ודעות קדומות, על פחד מן החדש והבלתי מוכר, על מנהיגות וקניית מעמד בחברה).
- נחזור אל התלמיד היהודי ונבקש מהתלמידים לחשוב איך הילד הפגוע יכול להתחזק במצב כה קשה ולצאת נגד הדעות הקדומות של התלמידים האחרים. (הוא יכול לומר לעצמו: הם אינם מכירים אותי עדיין, או אני צריך למצוא דרך להוכיח להם שאיננו מה שהם חושבים, או אני צריך להאמין בעצמי שאינני מה שהם חושבים עלי ועוד.)

6. הצעות לכתיבה

- מיומנה של המורה (השלמת פערים : מה באמת קרה...).
- מיומנו של הילד היהודי.
- אילו נפגשתם עם הילד היהודי – מה הייתם שואלים אותו? איך הייתם מחזקים אותו?
- אחד התלמידים מספר להוריו מה התרחש בכיתה.
- "צלקת" שאני רוצה לספר עליה.
- הילד היהודי פוגש אחרי השואה באחד הנערים שהשתלחו בו ומבקש לדעת האם סיפורה של המורה על הצלקת השפיע עליו במהלך חייו וכיצד.
- מצאתי בעיתון סיפור דומה ל"צלקת". הסיפור מספר על _____; הסיפור דומה או מזכיר את הסיפור "הצלקת" בנקודות הבאות _____.

7. הצעה לסיכום: הסיפור בראי מקורותינו

- התלמידים יבחרו אחד הפתגמים ויקשרו אותו למסופר בסיפור.
- (אפשר לכתוב את הפתגמים על פלקטים ולתלותם בכיתה).

הלבנת פנים

- "נזח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" (ברכות מג, ע"ב).
- "...כל המלבין פני חברו ברבים, כאילו שופך דמים" (בבא מציעא נח, ע"ב).

כבוד האדם

- "יהי כבוד חברך חביב עליך כשליך" (אבות ב, טו).
- "ולא תעלה במעלת על מזבחי" (שמות כ, כג)

"...ומה אבנים שאין בהם דעת... לא תנהג בהם מנהג ביזיון, חברך שהוא בדמותו של מי שאמר והיה העולם, דין הוא שלא תנהג בו מנהג ביזיון" (מכילתא, יתרו).

"יהי כבוד חברך חביב עליך כשליך" (אבות ב, טו).